

Båtnaustene ved Gjevilvassosen.

Asbjørn Andreassen

NORSK MALURT

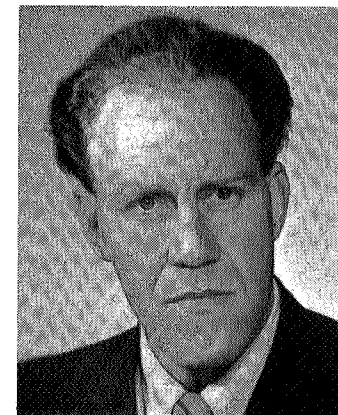
Av Olav Gjærevoll.

Den som har vandret på Dovre, i Sunndalsfjella og i Trollheimen, har sikkert møtt den. Ikke så at den er så særpreget i sitt utseende at en straks legger merke til den. Det er både yndig og trossig reisning over den norske malurten.

Den tilhører korgplantenes familie og står f. eks. prestekrage nokså nær, men mangler de store randkronene som prestekragen har. Blomsterfargen er gul eller brunlig gul. Korgene som er noe over 1 cm i tverrmål, er nikkende slik at de enten vender nedover eller står nesten loddrett. Bladene er delt opp i smale fliker. Plantenes høyde varierer en god del. På værharde rabber blir de ofte bare 5—10 cm høye med få korger, mens de i rasmarker og på grusøyrer kan nå opp i hele 30 cm og ha mange korger.

Hvorfor heter den norsk malurt?

Den ble oppdaget og beskrevet i 1780 av den danske botaniker O. F. Müller som fortsatte utgivelsen av det veldige verk *Flora Danica* etter at professor Oeder var falt fra. I det fjortende hefte finnes en nydelig tegning av norsk malurt (Müller hadde sin bror

med som tegner). Müller kalte den for *Artemisia rupestris*. Da dette navn allerede var tatt i bruk på en annen art, kunne det ikke anvendes, og i 1817 fikk den av den svenske botaniker Elias Fries det vitenskapelige navn *Artemisia norvegica* samtidig som en detaljert beskrivelse ble gitt. På det tidspunkt var den bare kjent fra Norge.

Vi har flere malurtarter i vårt land, mest vanlig er ugraset burot. Norsk malurt er den eneste som forekommer i fjellet. De fleste forbinder sikkert navnet malurt med uttrykket «malurt i begeret». Flere av malurtartene inneholder bitre stoffer. Fra gammelt av har de vært nyttet til krydder og som legeplanter. Mest kjent er ekte malurt (*Artemisia absinthium*), som inneholder giftstoffet absintin. Ved å tilsette brennevin malurtekstrakt blir smaken bitter, derav «malurt i begeret».

Den norske malurt kan ikke brukes til dette. Ifølge professor N. A. Sørensen inneholder den mange interessante kjemiske stoffer, men neppe absintin. Dette stoff ser ut til å forekomme hos den ekte malurt og dens aller nærmeste slektninger. Navnet malurt skriver seg fra den ekte malurts anvendelse som middel mot møll (svensk mal).

En botanikers følelser går i motsatt retning av «malurt i begeret» ved synet av norsk malurt. Grunnen til det ligger i dens merkelige utbredelse både her i landet og totalt sett. Den norske malurten er et av våre kjæreste plantegeografiske problembarn.

La oss først se på dens norske utbredelse. Sett i forhold til hele fjellkjeden er dens område lite. Som alt nevnt i begynnelsen, finner vi den i Dovre—Sundalsfjella—Trollheimen-området. Sørgrensa er på Armodshøin like sør for Knutshø, mot øst går den til grensefjella mellom Follidal og Oppdal (Såtåldalen og Einstakaskaret), lengere nord er østgrensa Grythatten. Rinnhatten er nordligste lokalitet. Vestgrensa i Trollheimen ligger på Kringlehø ved Tovatn og i Sundalsfjella på Gruvedalens vestsida. Innenfor dette skarpt avgrensede område er ikke den norske malurt noen sjeldenhet, tvertimot må den mange steder sies å være alminnelig og kan opptre i enorme mengder som f. eks. i Gruvedalen og Reppdalen, i fjella ved Gjevilvatnet og på Drivdalens vestsida. I den beste blomstrings-

tida i august måned kan den flere steder sette sitt preg på rabber og flyer.

Den vokser ikke hvor som helst. Som planter flest har den sine bestemte krav til voksestedet. I høy grad er den en rabbeplante og skyr områder som blir sent snøfrie. I rasmarker og på elveøyrier hvor konkurransen er liten, viser den høy grad av vitalitet. Professor Nordhagen har vist at den både øst for Knutshø og i Sundalsfjella har tyngden i sin utbredelse på grusterasser og andre issjøavleiringer fra sistesistids avsmeltningssperiode. I Sundalsområdet finner en norsk malurt elvegrus helt ned til Gjøra, og den er også en gang funnet nær Sundalselvas utløp.

Som rabbe- og rasmareplante holder den seg i første rekke til områdene med lett forvitrelige, kalkrike skifrer, men en kan også finne den på kalkfattig mineraljord.

Det er ikke vanskelig å få norsk malurt til å trives i steinbed. En må bare passe på at den får grus å vokse i. I moldjord blir plantene frodige, men blomstringen uteblir som regel. Best er det å plasere den på et sted der en vet at snøen pleier å blåse vekk.

Den høyestliggende lokalitet jeg kjenner til, er Midtre Gjevilvasskammens topp, 1640 m. Her bøyer frodige eksemplarer seg ut over de mektige skiferstup.

Artemisia Norvegica.

O. Gj.

I 1848 ble norsk malurt oppdaget i den nordligste del av Ural. I den lange tida som er gått siden da, er både Skandinavia og de nordligste strøk av Russland og Sibir blitt grundig undersøkt uten at norsk malurt er påvist noe sted. En har derfor regnet med at artens totalutbredelse var Ural og Sentral-Norge.

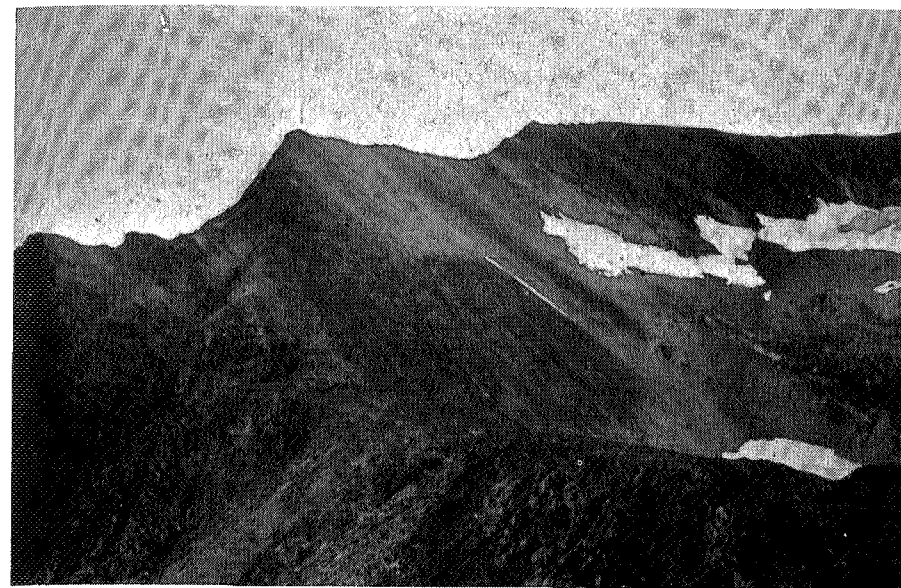
En liten sensasjon var det derfor da norsk malurt ble oppdaget i Nord-Skottland i 1952. De skotske plantene skiller seg noe fra de norske og er blitt beskrevet som en egen variant (var. *scotica*).

Norsk malurt har nære slektninger i nordøst- og øst-Sibir, i Alaska og vestlige Nord-Amerika. Det dreier seg om en rekke forskjellige typer som samles under fellesarten *Artemisia arctica*. Enkelte forskere vil putte denne i samme sekk som norsk malurt, men professor Hultén ved Riksmuseet i Stockholm har i en avhandling i 1954 ment at *Artemisia arctica* og *Artemisia norvegica* må holdes fra hverandre som særskilte arter.

Hvordan skal en så forklare den norske malurtens utbredelse i vårt eget land? Det er en uakseptabel teori å tenke seg en innvandring fra Ural etter siste istid. Arten måtte da ha kommet via Nord-Skandinavia hvor den altså ikke er blitt påvist. I Mellom-Europas fjell forekommer den ikke, så en innvandring derfra er utelukket.

Nordhagen har pekt på den eneste antakelige forklaring at norsk malurt har overlevd siste istid på isfrie områder i Norge. I siste mellomistid må en anta at norsk malurt hadde en mer sammenhengende utbredelse innenfor området Skottland—Norge—Ural. Den store landisen splittet opp området og skapte det utbredelsesbildet vi har i dag.

I de siste 40—50 år er det skaffet tilveie et stort botanisk bevismateriale for at en betydelig del av våre fjellplanter må ha overlevd siste istid hos oss. Den store breen har etter alt å dømme ikke dekket alt land. Sannsynligvis har det — som på Grønland i dag — vært isfrie kystområder og også fjell som har stukket opp gjennom isen. Slike fjell kalles av eskimoene for nunatakker, og dette ord er blitt opptatt i det vitenskapelige språk. En har hittil betraktet overvintring ute på et isfritt forland som det mest sannsynlige. Herfra har plantene vandret innover til Trollheimen, Sunn-

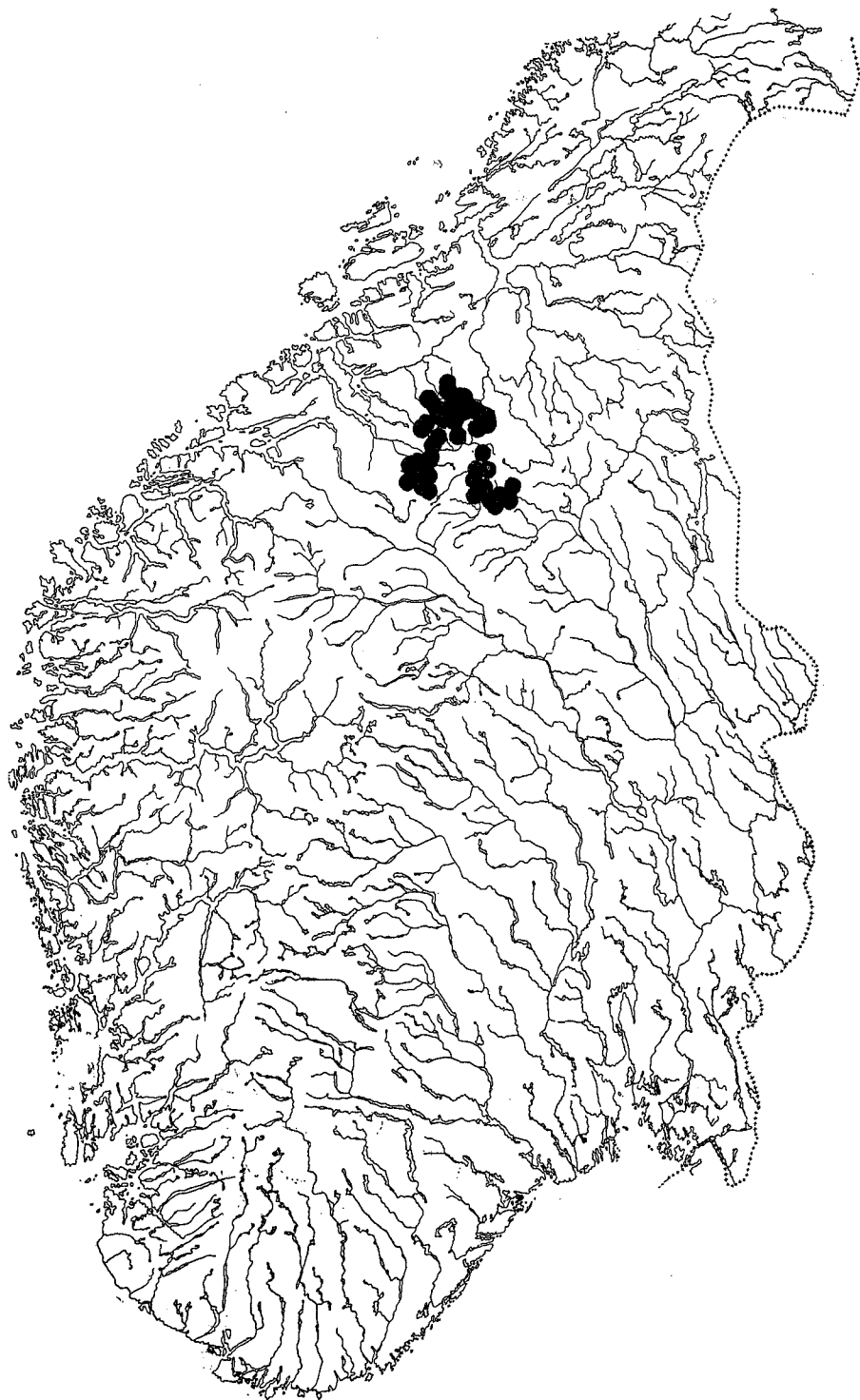
Gjevilvasskammene.

Olav Gjærevoll

dalsfjella og Dovre, mens de ute ved kysten har måttet vike plass for andre.

Personlig er jeg ikke overbevist om at det har foregått bare på denne måten. Hvis f. eks. den norske malurten hadde overvintret ute på kysten, er det høyst merkelig at den ikke har kunnet holde seg på en eneste lokalitet. Det finnes høvelige steder for den den dag i dag. Kalkfjellet Talstadhesten på Romsdalsfjordens nordside er et av disse. I Romsdalsalpene er det både rasmarker og rabber med mineraljord.

Den norske malurtens totale fravær i kystfjella — et forhold som også gjelder for en rekke andre viktige fjellplanter — bringer tanken inn på nunatakkovervintring. I Gjevilvasskammene sitter malurten på de høyeste og kvasseste ryggene og i sørvendte bratte skrånninger. Det er nettopp slike områder som kan ha vært isfrie. Vi har ennå ikke noe sikkert bevis for dette, det er en hypotese. For det videre arbeid med problemene er det nødvendig med en slik hypotese. Den norske malurt er en av de planter som både bringer spenning inn i hypotesen og er med og underbygger den. Det vi

Utbredelsen av Norsk malurt.

kan lokke ut av den i dag ved et detaljstudium av dens utbredelse og miljøkrav, blir til en viktig brikke i det puslespill som må settes sammen for til slutt å få et helhetsbilde. Kanskje vil det lykkes, kanskje ikke. Inntil videre får vi leve i len sjarmerende uvisshet som appellerer til fantasi og skaper problemstillinger.

Vinteren er kommen ...

Helge Foss